

บทที่ 9

แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีพ

และ

การพัฒนาสังคมอารยนิยม

ปัญหาและแนวการแก้ปัญหาทั่วไป

ปัญหาที่เป็นอุปสรรคอันสำคัญและใหญ่หลวงของการพัฒนาประเทศนั้นไม่ใช่การขาดแคลนเงินทุนหรือทรัพยากรธรรมชาติ เพราะสิ่งเหล่านี้เราพอจะแสวงหามาได้โดยไม่ยากนัก เช่น ด้วยการกู้ยืมเงินทุนจากธนาคารโลก แต่ปัญหาที่แท้จริงอยู่ที่การด้อยพัฒนาทางคุณภาพของคนของระบบสังคมและระบบจริยธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานของปัญหาทั้งปวงที่เราควรจะช่วยกันวิเคราะห์พิจารณาหาทางแก้ไขอย่างรีบด่วน

ในขณะที่เดียวกันถ้าเราพิจารณาแนวโน้มของการพัฒนาประเทศและพัฒนาการของโลกปัจจุบันดูเหมือนว่าจะเน้นหนักไปในทางวัตถุนิยมเป็นส่วนใหญ่เป็นไปในทำนองที่ทำนพุทธทาสกล่าวไว้ในหนังสือบรมธรรมว่าเป็นการ “พัฒนาภิเลศ” กันอย่างกว้างขวางและเอาจริงเอาจังในทัศนะนี้เราจึงน่าจะมาช่วยกันวิเคราะห์และสังเคราะห์หารูปแบบของการพัฒนาประเทศในแนวทางใหม่เพื่อให้พ้นภัยจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลย์ที่กำลังนำความเสื่อมและความหายนะทางจิตใจและวัฒนธรรมมาสู่บุคคล สังคมและมนุษยชาติในที่สุด

แนวในการแก้ปัญหาเหล่านี้ อาจจะจำแนกเป็นวิธีการกว้าง ๆ แบบทั่วไปได้ สามวิธี กล่าวคือ วิธีแรกเป็นวิธีวิวัฒนาการสังคมแบบค่อยเป็นค่อยไปช้า ๆ ตามการปรับตัวของบุคคล สังคมและวัฒนธรรมตามธรรมชาติ การแก้ปัญหาแบบปล่อยให้เป็นหน้าที่ของขบวนการทางธรรมชาติชาตินี้เป็นวิธีที่ช้าที่สุดอาจจะใช้เวลาเป็นร้อย ๆ หรือพัน ๆ ปี กว่าที่สังคมใดสังคมหนึ่งแก้ปัญหาที่สำคัญได้ ถ้าหากสังคมนั้นไม่ละลายหายสูญไปเสียก่อน ส่วนวิธีที่สองเป็น วิธีปฏิรูปสังคมแบบเร่งรัดพัฒนาปรับปรุงสภาพและขบวนการทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองการปกครอง วัฒนธรรมและการศึกษาเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายแห่งการพัฒนาประเทศ โดยมีการระดมกำลังทุก ๆ ด้านมาปฏิบัติงานประสานกันอย่างจริงจัง วิธีที่สามคือ วิธีปฏิวัติสังคมเปลี่ยนแปลงระบบสังคมจากเดิมให้เป็นแบบใหม่โดยสิ้นเชิง เช่น การปฏิวัติในฝรั่งเศสและรัสเซีย

ในทัศนะของผู้เขียน การปฏิรูปสังคมเป็นวิธีที่มีความสุขุมคัมภีรภาพและมีประสิทธิภาพมาก ในระยะยาวเพราะเป็นวิธีที่เปิดโอกาสให้มีการสังเคราะห์กันระหว่างระบบเก่ากับระบบใหม่คัดเลือกสิ่งที่มีประโยชน์ของทั้งสองระบบมาทดลองใช้เพื่อแก้ไขปัญหาโดยอาศัยระบบการศึกษาเป็นกุญแจดอกสำคัญในการพัฒนาประเทศซึ่งโดยสรุปก็คือการใช้วิธีการแห่งปัญญาเป็นแนวทางสำคัญในการแก้ปัญหา

ฉะนั้นแนวทางในการแก้ปัญหาแบบปฏิรูปสังคม จึงขึ้นอยู่กับปริมาณและคุณภาพของการศึกษาเป็นสำคัญ เพราะการศึกษาก็คือขบวนการพัฒนาคุณภาพของคนและสังคมเพื่อให้สอดคล้องสนองตอบความต้องการแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศ

แต่การศึกษาที่อยู่ในระบบโรงเรียนอย่างเดียวนั้นย่อมไม่เพียงพอสำหรับการพัฒนาคนเพื่อการพัฒนาประเทศเพราะประชากรส่วนใหญ่ที่กำลังปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับพัฒนาประเทศโดยตรงนั้นอยู่นอกระบบโรงเรียนและยังมีความรู้ระดับการศึกษาไม่เพียงพอที่จะรับเทคนิควิทยาความก้าวหน้าทางวิชาการใหม่ ๆ เพื่อนำไปปรับปรุงการดำเนินงานและการดำรงชีวิตให้มีประสิทธิภาพและมีสันติสุขตามอัตภาพได้ ฉะนั้นการศึกษานอกโรงเรียนจึงมีบทบาทอันสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ เช่นเดียวกับการศึกษาในโรงเรียน

เพื่อให้การศึกษามีบทบาทในการช่วยปรับปรุงการดำเนินงานและการดำรงชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพและมีสันติสุข ผู้เขียนใคร่ขอเสนอแนวการศึกษาแบบใหม่ ที่เรียกว่า การศึกษาตลอดชีพซึ่งหมายถึงการให้การศึกษาตั้งแต่เริ่มจนถึงบั้นปลายของชีวิต

การศึกษาตลอดชีพในทัศนะนี้มีลักษณะเป็นมรรคโดยมีการพัฒนาประเทศเป็นผลความจริงการศึกษาอาจจะเป็นทั้งมรรคและผลได้ในขณะเดียวกัน ถ้าหากเราตั้งแนวปรัชญาการศึกษาเพื่อให้ระบบการศึกษาเป็นไปในทำนองนั้น ดังนั้นในทัศนคตินี้ผู้เขียนจะพยายามวิเคราะห์ปัญหาการด้อยพัฒนาทางคุณภาพของคนและของระบบสังคมและจริยธรรมเพื่อแสวงหาเส้นทางที่จะสังเคราะห์ระบบสังคมที่มีปรัชญาการศึกษาในรูปที่เป็นทั้งมรรคและผลในขณะเดียวกัน ถ้าหากการสังเคราะห์นั้นสามารถนำไปสู่รูปแบบของอารยธรรมที่มีวัฒนธรรมไทยเป็นพื้นฐานเราอาจจะเรียกรูปแบบนั้นว่า สังคมอารยนิยมซึ่งมีความหมายว่าในการพัฒนานั้นเรามุ่งความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป โดยอาศัยวัฒนธรรมเป็นปัจจัยในการพัฒนาความประเสริฐทางจิตใจในที่สุด

ปัญหาการด้อยพัฒนาทางคุณภาพของคน

การที่เราจะตัดสินประเมินว่าบุคคลใดหรือกลุ่มใดด้อยพัฒนาในด้านคุณภาพหรือไม่นั้น เราจำเป็นจะต้องตกลงกันถึงเกณฑ์สำหรับใช้เป็นมาตรฐานในการตัดสินประเมินค่า นายกันนาร์ เมียร์เติ้ล นักสังคมศาสตร์ชาวไวคิง ได้ศึกษาวิจัยสรุปไว้ว่าคุณภาพของคนในยุคของการพัฒนานั้น ควรจะมีลักษณะดังนี้คือ

ความมีประสิทธิภาพความขยันขันแข็งความเป็นระเบียบ ความตรงต่อเวลา ความมีเกียรติ ความซื่อสัตย์สุจริต การใช้เหตุผลในการตัดสินใจเพื่อกระทำการต่าง ๆ ความพร้อมที่จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความตื่นตัวต่อการแสวงหาโอกาสที่พึงได้ จากการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ความกระตือรือร้นและความคิดสร้างสรรค์ความมีเอกศักดิ์ ความมั่นใจในตนเองและการพึ่งตนเองความรับผิดชอบทางสังคมและการให้ความร่วมมือต่อสังคม ความสามารถอดเปรี้ยวไว้กินหวาน

ถ้าหากเราใช้เกณฑ์ข้างต้นนี้ประเมินคุณภาพของคนไทยโดยทั่วไปเราอาจจะพบว่าคนของเรามีลักษณะอะไรหลายอย่างที่ขัดหรือตรงข้ามกับเกณฑ์นี้ซึ่งถ้าจะให้ทราบผลที่แน่นอนก็จำเป็นต้องศึกษาวิจัย แต่ในที่นี้จะขอประเมินจากการสังเกตและประสบการณ์โดยทั่ว ๆ ไปเท่านั้น

สภาพพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษาและวัฒนธรรมไทยเป็นปัจจัยสำคัญในการหล่อหลอมบุคลิกภาพของคนไทยให้มีลักษณะที่ค่อนข้างจะขัดแย้งและตรงกันข้ามกับลักษณะที่พึงปรารถนาของคนในยุคพัฒนา อาทิ ระบบค่านิยมของไทยเราเน้นที่ความสบายใจ ความพอใจและการมีสัมพันธไมตรีต่อกันเป็นหลัก ฉะนั้นในการทำงานต่าง ๆ เราจึงมักไม่ค่อยได้คำนึงถึงความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าเราไม่ชอบการประเมินผลซึ่งเราเห็นว่าเป็นการสาวไส้ให้กากิน และทำให้บุคคลที่เกี่ยวข้องต้องเสียหน้า เมื่อขาดการประเมินผลเราก็ขาดวิธีการที่จะควบคุมคุณภาพของงาน เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดผลอย่างแท้จริง

ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจนั้นเราค้นเคยกับสภาพความเป็นอยู่แบบ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” มานานแสนนานและเพิ่งจะมาเห็นวิเววของความแร้นแค้น ข้าวสารแพงเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ฉะนั้นคนของเราคงยังคุ้นเคยกับการทำอะไรก็ตามสบายไม่ค่อยมีความขยันขันแข็งนัก เมื่อเปรียบเทียบกับคนจีนและคนญี่ปุ่นในเรื่องของความเป็นระเบียบนั้นส่วนใหญ่ความจำเป็นที่จะจัดระเบียบวินัย เราอยู่กันอย่างง่าย ๆ ตามสภาพของสังคมซึ่งเป็นเรื่องของการตรงต่อเวลาก็เช่นกัน ในสภาพของสังคมเดิมเราไม่รู้สึกรู้ว่าเวลาเป็นของมีค่ามากนัก เนื่องจากเรา

มีเวลาว่างมากมายหลังจากการทำงาน ฉะนั้นการที่จะนัดไว้บ่ายโมง แต่มาพบเอาตอนบ่ายสาม โมงจึงเป็นเรื่องธรรมดาสามัญของคนในสภาพสิ่งแวดล้อมแบบสังคมชนบท ในส่วนที่เกี่ยวกับความมั่งคั่งนั้นเราพอมืออยู่บ้างในขั้นต้น ๆ กล่าวคือ เรามีน้อยเราก็ใช้น้อย แต่ถ้าหากมีเพื่อนฝูงมาเยี่ยมเราจะแสดงความมีน้ำใจโอบอ้อมอารีใจกว้างขึ้นทันทีถึงขนาดหมัดเนื้อหมัดตัวก็ยอมขอให้ได้รับการมิตรภาพได้ด้วยน้ำใจ นอกจากนี้เรายังมีนิสัยของความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมตามเพื่อนตามสมัย ใช้จ่ายแบบไม่ค่อยมีระบบไม่ค่อยมีการวางแผนงบประมาณส่วนตัวจึงทำให้ไม่สามารถประหยัดเงินไว้เพื่อการลงทุน ลักษณะนี้ของเราค่อนข้างจะตรงกันข้ามกับของชาวจีนซึ่งเน้นการเก็บหอมรอมริบไว้เพื่อสะสมทำทุนให้เงินนั้นเกิดดอกออกผลต่อไปแทนที่จะควนใช้เงินนั้นไปเพื่อการบริโภคในปัจจุบัน

ความซื่อสัตย์สุจริตนั้นดูเหมือนว่าจะเคยเป็นค่านิยมของไทย แต่ต่อมาในสมัยของการเร่งรัดพัฒนาสภาพทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปเป็นการใช้เงินแลกเปลี่ยนกับสิ่งของและบริการมากขึ้น ตลอดจนการมีสินค้าอุตสาหกรรมล่อใจเพื่อการกินดีอยู่ดีแต่ความสามารถในการผลิตของเรายังต่ำ จึงทำให้ค่านิยมของความซื่อสัตย์สุจริตของเราเริ่มสั่นคลอนจนกลายเป็นสภาพมานิยมความร่ำรวยความสะดวกสบายแบบคนในยุคใหม่ ทำให้เกิดปัญหาของการฉ้อราษฎร์บังหลวงขึ้นในแทบทุกวงการ แม้กระทั่งในชนบทก็มีปัญหาในเรื่องของความไม่สามารถจะไว้วางใจกันได้ในเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ เพราะมักจะปรากฏว่าเมื่อรวมกลุ่มทำกิจการ เช่น กลุ่มสหกรณ์ผู้ที่รับผิดชอบเรื่องเงินมักจะตกเป็นทาสของน้ำเงินจนไม่ยึดถือค่านิยมแห่งความซื่อสัตย์สุจริตในที่สุดก็เกิดการยกยอกและการพาเงินหนีไป

ส่วนการใช้เหตุผลในการตัดสินใจเพื่อกระทำสิ่งต่าง ๆ นั้น ถ้าพิจารณากันอย่างผิวเผิน ๆ ก็ดูเหมือนว่าเรามีลักษณะนี้อยู่ด้วยกันทุกคน แต่ทว่าเหตุผลที่เราใช้นั้น จะถูกต้องตามความเป็นจริง ไร้อคติมากน้อยประการใดหรือจะให้ผลดีผลเสียอย่างไรนั้น เราอาจจะไม่ค่อยได้คิดกันอย่างรอบคอบ ตัวอย่างเช่นการที่เพื่อนหรือญาติมาสมัครเข้าทำงานพร้อม ๆ กับคนอื่น เราก็มักจะจ้างญาติหรือเพื่อนของเราเข้าทำงานโดยอาศัยเหตุผลที่ว่า เราควรต้องช่วยเหลือเพื่อนฝูงญาติพี่น้องของเราก่อน ส่วนเมื่อมาทำงานแล้วผลจะเป็นอย่างไรเรามักจะไม่ได้อำนาจถึง และการที่เรามีอคติในการว่าจ้างพรรคพวกเราก่อนนั้น จะเป็นการยุติธรรมต่อผู้อื่นและสังคมหรือไม่เราก็มักจะไม่ค่อยได้คำนึงถึง แต่ตามหลักเหตุผลของการบริหารงานสมัยใหม่โดยอาศัยเหตุผลอย่าง ไร้อคตินั้น การจ้างคนเข้าทำงานควรจะคัดเลือกตามเกณฑ์ของความสามารถ เมื่อคนที่เราจ้างเข้ามามีความสามารถและความถนัดตรงตามสภาพของงาน ผลงานก็น่าจะดีกว่าการจ้างผู้ที่มีความสามารถและความถนัดน้อยกว่า

นอกจากนั้น การตัดสินใจของเราในหลายกรณี ยังเป็นไปตามแนวประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมามากกว่าจะใช้เหตุผลและข้อมูลเป็นเกณฑ์ซึ่งความสามารถนี้ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับ การได้รับการศึกษามาด้วยปริมาณและคุณภาพในระดับหนึ่ง

ความตื่นตัวต่อการแสวงหาโอกาสที่พึงได้จากการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ นั้น ต้องอาศัยความเป็นผู้มีหูกว้างตากว้าง ติดตามข่าวสารความเคลื่อนไหวของสภาพการณ์และสภาพแวดล้อมอยู่เสมอ ความสามารถนี้จึงจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระดับและคุณภาพการศึกษาของประชากร แต่ระบบการศึกษาของไทยในปัจจุบันยังหย่อนทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ การพัฒนาคนของเราให้มีความสามารถอย่างเพียงพอแก่ความจำเป็นและความต้องการจึงยังไม่อาจทำได้ นอกจากนี้ การหย่อนคุณภาพทางการศึกษายังมีผลทำให้คนของเราส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงและไม่พร้อมที่จะนำเอาเทคนิควิทยาใหม่ ๆ มาช่วยในการปรับปรุงการดำเนินงานและดำเนินชีวิตให้ได้ผลดียิ่งขึ้นอีกด้วย

ในด้านของความกระตือรือร้นและความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมนั้น คนส่วนใหญ่ของเรายังด้อยกว่าคนในประเทศที่พัฒนาแล้ว ทั้งนี้ อาจจะเนื่องมาจากหลายสาเหตุแต่ที่สำคัญน่าจะได้แก่การที่เราไม่ส่งเสริมอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานของเราแบบให้พึ่งตนเอง เราเน้นการพึ่งผู้ใหญ่และให้ผู้ใหญ่ตัดสินใจให้ นอกจากนี้เรายังไม่ชอบเด็กที่ซุกซนหรือช่างซักช่างถามและเมื่อเด็กเข้าโรงเรียนสภาพการณ์และวิธีการสอนของครูก็มีลักษณะไม่ค่อยแตกต่างไปจากสภาพการณ์และวิธีอบรมเลี้ยงดูที่บ้านนัก ผลจึงทำให้เยาวชนของเราไม่ค่อยมีโอกาสได้พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ และความกระตือรือร้นที่จะทำอะไรให้ได้ผลดีเยี่ยม พยายามแก้ปัญหาด้วยตนเองแบบที่เรียกว่ามีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ นอกจากนี้ยังมีผลทำให้คนของเราไม่ค่อยมีเอกศักดิ์ ไม่ค่อยมีความมั่นใจในตนเองตลอดจนมีการพึ่งตนเองน้อยกว่าที่ควร

ในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนแบบสังคมในเมืองนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกของชุมชนที่จะช่วยกันรักษาความสะอาด ความมีระเบียบ และการเคารพต่อกฎเกณฑ์ของชุมชนเพื่อความผาสุกของการอยู่ร่วมกัน สิ่งเหล่านี้ดูเหมือนว่าไม่น่าจะเป็นปัญหาสำหรับคนไทยแต่ถ้าเราลองสังเกตดูสภาพความเป็นจริงก็จะพบว่า สภาพชีวิตในเมืองของเรานั้นมีปัญหาอยู่มากมาย เช่นการขับรถโดยไม่เคารพต่อกฎจราจรและสิทธิของผู้อื่น การทิ้งขยะมูลฝอยลงบนท้องถนน การทำลายสาธารณสมบัติ การใช้สาธารณสมบัติเพื่อประโยชน์ของตนเองแต่ผู้เดียว ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นกระจกเงาสท้อนให้เห็นถึงการขาดวินัยและความรับผิดชอบทางสังคม ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนของเรายังมีนิสัยสืบเนื่องมาจากสมัยที่คนยังน้อยและมี

เปลี่ยนแปลง เบออย่างรวดเร็วทางเนदानปรมาณและคุณภาพ เป็นผลทาให้การบริหารราชการตามระบบเดิมไม่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

นอกจากนี้ ระบบของสังคมยังหมายถึงระบบของการทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งในระบบเดิมของเรานั้น การทำงานเป็นกลุ่มมีลักษณะแตกต่างไปจากสภาพของการทำงานเป็นกลุ่มแบบประชาธิปไตย ในเมื่อเราไม่คุ้นเคยกับขบวนการแห่งประชาธิปไตยแต่เรานำเอารูปแบบประชาธิปไตยมาใช้ก็ย่อมก่อให้เกิดปัญหาของความสับสนทำให้การปฏิบัติงานเป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มชวหนา หรือกลุ่มสหกรณ์ และถึงแม้กลุ่มของสภาผู้แทนราษฎรของเราเป็นไปอย่างลำบากทำให้ประสบความล้มเหลวเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะเรายังไม่ค่อยได้พัฒนาทักษะที่เป็นขบวนการแห่งประชาธิปไตย เช่น ความมีวินัยในตนเอง ความรับผิดชอบทางสังคม ความเคารพในความคิดเห็นและเอกลักษณ์ของแต่ละบุคคลที่จะแสดงความคิดเห็นตามทัศนะของตน ความสามารถ

